

ВПЛИВ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЗЕРНА НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНУ

Визначено поняття «продовольча безпека регіону». Досліджено структурно-динамічні тенденції зміни кон'юнктури ринку зерна Одеської області. Окреслено численні загрози продовольчій безпеці регіону.

Ключові слова: продовольча безпека, загрози, ринок, зерно, кон'юнктура, регіон, вплив, оцінювання.

Продовольча безпека є запорукою розвитку суспільства та підґрунтям економічної безпеки держави. Без забезпечення населення достатньою кількістю продовольства відповідної якості неможливо досягнути сталого соціально-економічного розвитку суспільства. Проблема гарантування продовольчої безпеки є надзвичайно актуальною у світовому масштабі, оскільки спостерігається нерівномірність між виробництвом і споживанням продуктів харчування: їх перевищення у розвинених країнах супроводжується недоїданням населення слаборозвинених країн. За даними експертів ФАО (продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), розвинені країни, у яких проживає близько 20 % населення світу, забезпечують близько 50 % світового виробництва пшениці, близько 55 % молока та 45 % м'яса. У слаборозвинених країнах (близько 40 % населення світу) виробляється лише 25 % зернових, близько 10 % молока і м'яса [1].

Особливої уваги науковців вимагають процеси, які впливають на продовольчу безпеку держави та її окремих регіонів. Серед таких процесів найвпливовішими є ті, що формують кон'юнктуру ринку зерна, яка відображає економічну ситуацію на ринку.

Зерновий ринок України виступає стратегічною галуззю економіки держави, в якій зерно – гарант продовольчої безпеки населення країни. Ще у 1974 році Міжнародна продовольча організація ФАО визначила зерно пшениці основним мірилом продовольчої безпеки країн світу [2].

Ринок зерна є основою для розвитку хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, спиртової, кондитерської, комбікормової, виробництва біоетанолу тощо. Встановлено, що від господарського току до кінцевої реалізації процес руху зерна акумулює в собі від 3 до 22 суміжних виробництв, що відбивається на вартості кінцевого продукту. Суттєві зміни кон'юнктури ринку зерна навіть окремого регіону можуть дестабілізувати ринок продовольства України та спричинити погіршення харчування значної частини її населення.

У вітчизняній науці проведено ґрунтовні дослідження щодо продовольчої безпеки держави, але на регіональному рівні вони є фрагментарними та несистемними. Не звертається достатня увага на вивчення впливу кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону. Тому актуальність теми нашого дослідження визначається необхідністю вивчення причинно-наслідкових зв'язків впливу

кон'юнктури ринку зерна на продовольчу безпеку регіону.

Метою статті є дослідження стану та розробка науково-практичних підходів щодо нарощування виробництва зерна як базового чинника національної продовольчої безпеки.

Об'єктом вивчення є продовольча безпека регіону.

У сучасній науці існує кілька підходів до окреслення стану продовольчої безпеки. Останній визначається за критеріями фактичної наявності на продовольчому ринку продуктів харчування в кількості, достатній для підтримки активного, здорового життя всього населення, та економічної доступності продуктів харчування для населення, а головні засади цих підходів стосуються забезпечення населення екологічно чистою, безпечною для здоров'я їжею; забезпеченості продуктами харчування вітчизняного виробництва.

У 2011 році відбулося покращення більшості індикаторів, що характеризують стан продовольчої безпеки України:

- зросла до 2951 ккал середньодобова калорійність раціону населення країни, що на 18 відсотків перевищує граничний критерій та на 0,6 відсотка більше проти 2010 року;
- поліпшився рівень доступності продуктів харчування для населення країни: витрати на харчування становили 53,1 % від сукупних витрат домогосподарств проти 53,4 % у попередньому році;
- забезпечено формування державного інтервенційного фонду продовольчого зерна на рівні 1,55 млн. тонн, що відповідає положенням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та перевищує встановлений граничний критерій [3, с. 527];
- задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, здійснювалося по переважній більшості продовольчих груп за рахунок продукції вітчизняного виробництва.

Закон України «Про продовольчу безпеку України» визначає продовольчу безпеку як соціально-економічний та екологічний стан у державі, при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості [4]. Враховуючи транспортні можливості, пов'язані з переміщенням значних обсягів зерна між країнами, розрахунковим методом було визначено двомісячний термін, необхідний для зняття

дефіциту зерна у країнах, де він виникає. У зв'язку з цим країнам рекомендовано постійно зберігати двомісячний запас зерна від річного обсягу його споживання, а отже 16,6 % від річної потреби.

Станом на 30. 09. 2012 р. фактична наявність продовольчого зерна в державному інтервенційному фонді становила 1105 тис. т., обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6803 тис. т. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 16 %, при тому, що Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначено, що у державному інтервенційному фонді повинно зберігатися 20 % від внутрішнього споживання зерна [3, с. 527].

Аграрний фонд визначений державним оператором для здійснення переробки зерна державного інтервенційного фонду та поставки отриманого борошна хлібопекарським підприємствам для виробництва масових сортів хліба. У 2011 р. Аграрний фонд здійснював реалізацію борошна для виробництва хліба масового асортименту загальним обсягом 131,4 тис. т. [5].

У сучасних умовах нарощування обсягів виробництва зерна та зернобобових українськими аграріями розглядається не просто як чинник продовольчої стабільності України. Володіючи четвертою частиною світових чорноземів, наша країна здатна відігравати ключову роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми.

За рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця), Україна серед Європейських країн поступається лише Республіці Білорусь – 0,96 га на одну особу, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Серед країн світу за цим показником Україна поступається лише Канаді – 1,43 га та Росії – 0,85 га ріллі на одну особу. При цьому основний фонд орних земель України формують чорноземи (62 %), що свідчить про високий потенціал, який має країна у виробництві сільськогосподарської продукції [6, с. 25].

У 2012/2013 маркетинговому році (МР) в Україні врожай зернових культур становитиме 42,6 млн. т після доробки. Зокрема, за підрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України збір пшениці становитиме 15 млн. т, ячменю – 7 млн. т та 21 млн. т – кукурудзи. З метою створення достатніх внутрішніх запасів в Україні було з жовтня 2011 р. уведено квотування на ринку зерна і діяло до 1 липня 2012 р. За нормальних умов та урожаю понад 40 млн. т експортний потенціал України становить не менше 20 млн. т зерна, проте за 2011 – 2012 МР було експортовано лише 8743 тис. т зерна. На зміну квотам з 11. 07. 2012 р. в Україні були запроваджені вивізні мита на пшеницю у розмірі 9 % від контрактної ціни (але не менше 17 євро/т), кукурудзу – 12 % (не менше 20 євро/т), ячміню – 14 % (не менше 23 євро/т) [7, 8].

У межах нашого дослідження на прикладі Одеської області простежено тенденції й особливості кон'юнктури регіонального ринку зерна. Воно здійснено за допомогою кореляційно-регресійних моделей показників кон'юнктури ринку зерна з використанням методу сценаріїв. Прогноз кон'юнктури ринку зерна Одеської області було здійснено у такій послідовності:

– прогноз площ збирання та урожайності зернових культур за трендовими рівняннями лінійної

залежності:

$$P = 766,996 + 8,24t; Y = 17,12 + 1,02t \quad (1)$$

- прогноз обсягів виробництва зерна (пропозиції) залежно від двох попередніх показників;
- прогноз кількості реалізованого зерна (попиту) залежно від обсягів виробництва зерна поточного та попереднього років:

$$K = 0,51Bt + 0,09Bt - 1 \quad (2)$$

- прогноз середньої реалізаційної ціни 1т зерна в Одеській області залежно від обсягів попиту та фактору часу:

$$C = 262,47 - 0,13K + 42,3t \quad (3)$$

За оптимістичним сценарієм на 2017 р. в Одеській області передбачається зростання обсягів виробництва зерна на 72 %, а обсягів збуту – на 71 %. Зниження рівня товарності зерна обумовлюється розвитком тваринництва та розширенням переробки зерна у переробних цехах сільськогосподарських підприємств Одеської області.

За реалістичним сценарієм в області на 2017 р. може бути отримано зерна на 56,5 % більше порівняно з 2005-2012 рр., а обсяги реалізації зростуть на 57,5 %, підприємства не будуть розширювати власну переробку зерна, а утримувати на існуючому рівні.

За песимістичним прогнозом в Одеській області на 2017 р. передбачається збільшення валового збору зерна на 8 %, а обсягів його реалізації – на 41 %, за таким розвитком подій передбачається скорочення галузі тваринництва та переробки зерна у власних цехах. Для подальшого розвитку зернопродуктового підкомплексу Одеської області пропонується застосовувати стратегію розвитку відносин з переробними підприємствами та елеваторами, розвиваючи прямі поставки зерна.

Особливу увагу необхідно приділити підвищенню якості як зерна, так й продуктів його переробки. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки встановленню з боку обласної державної хлібної інспекції системного контролю над дотриманням хлібоприймальними та зернопереробними підприємствами вимог нормативних актів щодо документального оформлення зерна та його кількісно-якісного обліку; проведенню акредитації лабораторій державних хлібних інспекцій відповідно до міжнародних стандартів; поліпшенню сортів особливостей зерна (підвищення рівня білка, впровадження оцінки «сили борошна» за альвеографом; перегляд сортової політики та системи сортовивчення пшениці в Україні).

В результаті проведених досліджень встановлено, що виробництво борошна в Одеській області залежить від виробництва хліба та хлібобулочних виробів, при цьому коефіцієнт детермінації становить 0,962, за критерієм Фішера модель адекватна. Коефіцієнт регресії свідчить про те, що з підвищенням обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів на 1 тис. т виробництво борошна в області зростатиме на 4,35 тис. т.

На ринку хліба та хлібобулочних виробів Одеської області з 2010 р. спостерігається повільне зростання обсягів виробництва зазначеного виду продукції, і на нашу думку, така тенденція збережеться і надалі.

За трьома видами сценаріїв до 2017 року обсяги виробництва макаронних виробів Одеської області також будуть зростати, причому за рахунок спеціалізованих переробних підприємств (хлібозаводів).

На відміну від ринку борошна, хлібобулочних та макаронних виробів на ринку круп Одеської області на 2017 р. передбачається скорочення обсягів їх виробництва.

На нашу думку, такий стан обумовлений розвитком виробництва круп в інших областях України, які мають потужні крупозаводи, зокрема у Київській, Луганській, Харківській та Хмельницькій. Одеська область є одним із лідерів на ринку борошна, оскільки вона переважно спеціалізується на виробництві цього виду продукції.

Результати комплексного оцінювання рівня продовольчої безпеки Одеської області за кон'юнктурою регіонального ринку зерна показали, що протягом 2010 – 2017 рр. рівень продовольчої безпеки збільшиться з 10 до 68,75 бала. Загалом це характеризує позитивність тенденції кон'юнктури регіонального ринку зерна в контексті продовольчої безпеки регіону, хоча окремі значення показників не відповідають нормативним, що свідчить про існування загроз продовольчій безпеці регіону.

На основі проведеного дослідження вирішено актуальне завдання з поглиблення теоретичних засад щодо визначення впливу кон'юнктури ринку зерна на

продовольчу безпеку регіону.

Важлива роль у подоланні загроз продовольчій безпеці регіону належить державному регулюванню ринку зерна. Ефективність господарської діяльності в зернопродуктовому підкомплексі залежить від двох груп факторів.

По-перше, умов мікросередовища, де найбільш помітний вплив належить культурі землеробства. Природна родючість ґрунтів, на якій фактично утримувалося зернове господарство країни, поступово вичерпується. Це виявляється в прогресуючій деградації, зниженні її продуктивності. Гострий дефіцит сільськогосподарської техніки, зернонаслідковий, доступних та помірних за ціною кредитів, зростаючий диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, зумовлюють щорічні втрати врожаю і завдають збитків сільськогосподарським товаровиробникам.

По-друге, зернопродуктовий підкомплекс як сектор економіки з надзвичайно високою господарською активністю дуже чутливо реагує на правові дисбаланси. Виходячи з його ключового значення у формуванні національної продовольчої безпеки, питання якісного законодавчого забезпечення господарської діяльності в агропромисловій сфері повинне розглядатися як пріоритетне стратегічне завдання соціально-економічного розвитку країни.

Список літератури

1. Состояние продовольственной необеспеченности в мире. 2011 [Електронний ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. – Режим доступа: <http://www.fao.org>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.fao.org/docrep/005/y4671e06.htm. – Загол. з екрану.
3. Про державну підтримку сільського господарства України [Текст] : закон України // Відомості Верховної Ради України – 2004. – № 49. – С. 527.
4. Про продовольчу безпеку України [Текст] : закон України від 28. 04. 2011 № 8370-1.
5. Сільське господарство [Електронний ресурс] : статистична інформація. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/orerativ2011>. – Загол. з екрану.
6. Жаліло, Я. А. Развитие аграрного производства как предумовола обеспечения продовольчої безпеки України [Текст] / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2011. – 39 с.
7. Сидоренко, О. Продовольча безпека України неможлива бездержавного регулювання АПК [Електронний ресурс] / О. Сидоренко. – Режим доступа: ua-ekonomist.com/216-prodovolcha-bezpe. – Загол. з екрану.
8. Стан економічної безпеки України в 1 півріччі 2011 р. [Електронний ресурс] : інформаційно-аналітична записка Міністерства економіки України. – Режим доступа: www.me.gov.ua. – Загол. з екрану.

РЕЗЮМЕ

Седикова Ирина

Влияние конъюнктуры рынка зерна на продовольственную безопасность региона

Определено понятие «продовольственная безопасность региона». Исследованы структурно-динамические тенденции изменения рынка зерна Одесской области. Рассмотрены угрозы продовольственной безопасности региона.

RESUME

Sedikova Iryna

Influence of grain market conditions on food security of the region

The concept of “food security in the region” is defined. The structural and dynamic trends in the grain market of Odessa region are determined. Considered threats to food security in the region in the grain market.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2013 р.